

سایه خورشید سوران

استاد سعيد نفیسی

محمدتقی علی سلطانی

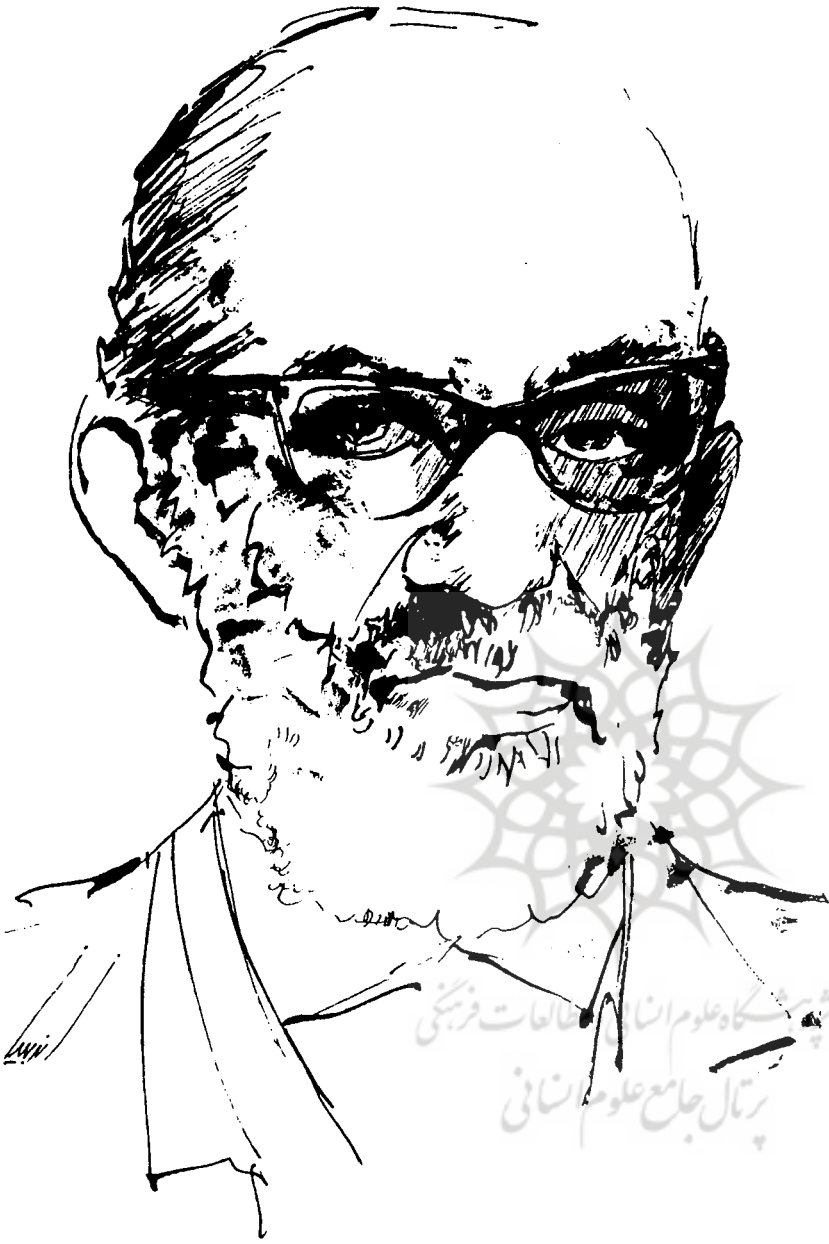
سالشمار زندگانی استاد سعید نفیسی

تولد ۱۲۷۴ خورشیدی مطالعات فرهنگی آغاز قرن حاضر که مصادف با پایان قرن سیزدهم است؛ فصلی نوین در تاریخ ادبیات و فرهنگ ایران به شمار می‌رود. صاحبان اندیشه و استعداد باشخصیتهای چند بُعدی و تسلط بر حوزه‌های مختلف و متفاوت تحقیق، تصحیح، تألیف؛ با آشنایی کامل بر دقایق و ویژگیهای نویسندگی و آیین نگارش و حتی شعر و شاعری، هر کدام ارکانی مرسوم و قابل بحث در عرصه دانش و پژوهش معاصر بودند. زمان با جنبه‌ها و انواع مختلف خود که آئینه تمام‌نمای تاریخ و اجتماع و احیاناً زندگی و احوال و جامعه نویسنده است؛ به آن شیوه که در اروپا متداول بود، با پایان قرن سیزدهم

۱۲۷۴ خورشیدی
ورود به تحصیل ۱۲۸۰ خورشیدی
پایان تحصیل متوسطه ۱۲۹۱ خورشیدی
عزیمت به اروپا ۱۲۹۱ خورشیدی
و ادامه تحصیل
بازگشت به ایران ۱۲۹۷ خورشیدی
ورود به وزارت معارف ۱۳۰۸
تدریس در دانشگاه ۱۳۰۹
(دانشکده حقوق، دانشکده ادبیات)
آغاز انتشار کارهای فرهنگی ۱۳۱۰
تدریس در دانشگاه اسلامی
علیگره پاکستان ۱۳۳۶
درگذشت ۱۳۴۵

مناسبت ۲۳ آبان سالگرد

درگذشت استاد سعید نفیسی

اگر آثار خطی با همت استاد سعید نفیسی، بررسی و تصحیح و مقابله نمی‌شد و در دسترس مشتاقان قرار نمی‌گرفت، همانند سایر آثار خطی بایست در موزه‌های غربی آنها را جستجو می‌کردیم.

خورشیدی، در ایران ظهور کرد؛ ابتدا این تحول با ترجمهٔ رمانهای غربی که به زبان فرانسه و انگلیسی نوشته شده بودند؛ آغاز شد و سپس نمونه‌های عربی و ترکی به ویژه شاخه استانبولی آن نیز رواج یافت. این رمان‌ها اصولاً توسط شاهزادگان و اشراف که بیشتر با زبانهای خارجی آشنایی داشتند و شاید به عنوان تفریحی ادبی و یا تفاخری علمی و نه یک امر کاملاً جدی، ترجمه می‌شد که طبعاً ضرورت فرهنگی و اجتماعی نیز در این حرکت فرهنگی سایه روشن خود را آشکار می‌ساخت. تحول ادبی در حوزهٔ نثر و نثرنویسی به دنبال ترجمه و انتشار رمانهای بیگانه پدیدار شد و صاحبان قلم در ایران به تقلید از ساختارهای ظاهری رمانهای ترجمه شده به نوشتن پرداختند. اما نوشته‌هایی که به قول صاحب نظران حتی به یکبار خواندن نمی‌ارزید. زیرا هزار نکتهٔ باریکتر از مودر اصول و فنون رمان و رمان‌نویسی را با مدل سازی سطحی و پیروی قدم به قدم نمی‌شد؛ دریافت نمود بسا بر این جز تئوری چند که چهره‌های خلاقه در دایرهٔ این تحول بودند؛ مانند محمد باقر میرزای خسروی که در زمینهٔ رمان تاریخی با اثر ارزندهٔ رُمان (شمس و طغرا) خوش درخشید و پیروان او، مابقی راه به جایی نبردند.

در زمینه رمانهای اجتماعی که بیانگر زندگانی افراد و اوضاع اجتماعی با خوبیها و بدیها و بدبختی‌ها و نابسامانی‌ها و تضاد و فساد همه جانبهٔ آن می‌باشد، نویسندگان ایرانی برای مبارزه با ناکامی‌های بعد از نهضت مشروطیت به نوشتن این گونه از رُمان همت گماشتند. شادروان استاد سعید نفیسی از جمله شخصیت‌های جامع الاطراف و باارزی بود؛ که در تمامی زمینه‌های یساده شده از تحقیق، تصحیح، تألیف و ترجمه به ویژه رُمان و رمان‌نویسی دستی بسزا داشت.

او در سال ۱۲۷۴ شمسی در تهران متولد گردید؛ پدرش علی اکبر ناظم الاطباء صاحب فرهنگ معروف (نفیسی) متوفی ۱۳۰۳ ش و جدش حکیم برهان الدین نفیسی صاحب شرح اسباب، است، همه قبیله او عالمان دانش و دین بودند.

پس از اتمام دوره اول متوسطه به قصد تحصیل عازم اروپا شد و در سال ۱۲۹۷ به ایران بازگشت و در وزارت فواید عامه وارد خدمت گردید. پس از طی مقامات مختلفی در ۱۳۰۸ ش وارد خدمت وزارت معارف شد. در دانشکده حقوق و دانشکده ادبیات به تدریس ادبیات و تاریخ پرداخت.

آشنایی به زبانهای غربی و آگاهی عمیق از تاریخ اجتماعی ایران، آشنایی با رمان و رمان نویسی و چیره دستی در امر ترجمه، مشخصاتی برجسته بودند تا استاد سعید نفیسی در این حوزه‌ها چهره بنماید.

در سال ۱۳۱۰ ش رمانی به نام «فرنگیس» به تقلید از رنجهای ورتر جوان اثر گوته که مضمونی عاشقانه داشت؛ نوشت و از این زمان به بعد در جزوه‌های افسانه در کنار نیما و دیگران، آثار او در این زمینه منتشر می‌شد؛ در سال ۱۳۱۷ مجموعه داستان «ستارگان سیاه» را منتشر کرد حدود سالهای ۱۳۲۷، استاد سعید نفیسی در رمان تاریخی ابتکاری به خرج داد و به جای رمانهای چند صد صفحه‌ای، داستانهای کوتاه تاریخی نوشت و سپس به نام (ماه نخشب) در سال ۱۳۲۸ منتشر گردید. که استاد غلامحسین یوسفی در (دیداری با اهل قلم) به آن اشاره نموده است.

حسن عابدینی در کتاب صد سال داستان نویسی در ایران دربارهٔ رمان (نیمه راه بهشت) که به سال ۱۳۳۱ منتشر گردید؛ می‌نویسد: (نفیسی در نیمه راه بهشت علاوه بر عناصر عشق و حادثه، چاشنی «سیاست» را نیز به کار می‌گیرد و با یاری جستن از تجربه‌های ادبی و اجتماعی خود، بسیاری از چهره‌های سیاسی

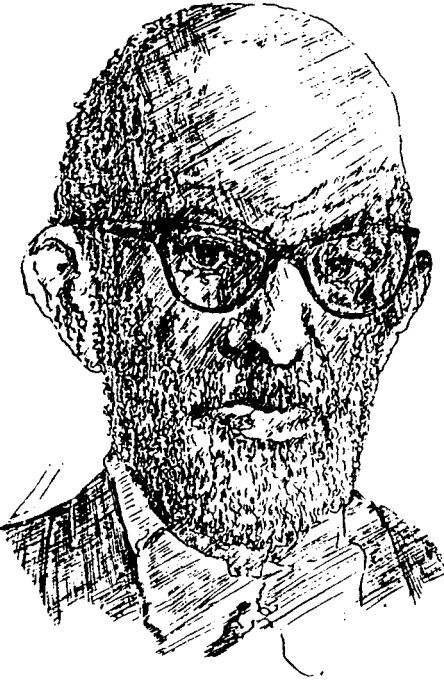
سرشناس را افشا می‌کند. او می‌خواهد تصویر جامعی از وضعیت اجتماعی دورهٔ خود ترسیم کند، پس به زنان و مردانی می‌پردازد که به انکای آشفته‌گی اوضاع پس از جنگ و پشتگرمی هیأت حاکمه، با پشت هم اندازی به قدرت مالی و سیاسی دست یافته‌اند. نفیسی مهمانی‌های پُر لهو و لعب وطن‌پرستان دروغینی را توصیف می‌کند که بهشت موعودشان آمریکاست. دنیای پرتزویر و ریای اعیانی که برای غارت دسترنج محرومان بر یکدیگر پیشی می‌جویند، فحشهای آشکار، فراماسونری - کتاب حاوی مقاله‌ای تاریخی در این باره است - ارتباط سیاستمداران با امریکایی‌ها و انگلیسی‌ها و مسأله نفت، از جمله مسائلی است که در این رمان مفصل مطرح می‌شود.) [ص ۹۳/ج ۱]

گرچه در این اثر همانند سایر نوشته‌های یکصد سال اخیر آثار داستانی استاد سعید نفیسی نیز مورد نقد و تحلیل و بررسی درست قرار گرفته و ابعاد مثبت و منفی آن بازگو شده است؛ اما این مختصر نموداری تمام از هستهٔ اندیشهٔ استاد سعید نفیسی به شمار می‌رود.

سختکوشی و تلاش بی‌وقفهٔ فرهنگی استاد سعید نفیسی در بین دانشگاهیان و اهل علم زبانزد است، چنان که بعضی از مآخذ آثار ایشان را در حوزه‌های مختلف تصحیح و ترجمه و تألیف و رمان و... تا یکصد و هشتاد عنوان، نوشته‌اند.

اکثر نُسخ منحصر و کمیاب نثر و نظم فارسی را که در کتابخانه‌های خارج از کشور وجود داشت به سبب ارتباط و آشنایی با زبانهای غربی، نسخه‌برداری نمود و از نظر نسخه‌شناسی از صاحب نظران دارای صلاحیت بود.

بعد از شادروان ادیب پیشاوری، اولین مصحح تاریخ بیهقی بود که دو نسخهٔ چاپ تهران و کلکته را با بسیاری از دست یافته‌های خطی خود از کتاب مزبور در تهران مقابله و

سختکوشی و تلاش بی‌وقفه استاد سعید نفیسی در بین دانشگاهیان و اهل علم زبانزد است، چنان که بعضی از مآخذ آثار ایشان را در حوزه‌های مختلف... تا یکصد و هشتاد عنوان نوشته‌اند.

تصحیح نمود و با دقتی درخور، نسخه‌ای منفع از این اثر جاویدان فراهم ساخت که تا انتشار نسخهٔ تصحیح شادروان دکتر فیاض، چاپ گزیده شمرده می‌شد.

وسعت دامنهٔ کارهای متفاوت فرهنگی استاد سعید نفیسی اگرچه ناهمگون و مختلف است؛ اما استاد در تمام زمینه‌ها حتی الامکان دقت لازم را مبذول می‌داشت، علی‌الخصوص که در تصحیح متون هر نسخهٔ مغلوطنی را به نحو احسن مقابله و منقح می‌کرد.

استاد سالهای متوالی در دانشگاههای ایران و خارج از کشور به تدریس اشتغال داشت و از یاران ملک الشعرای بهار در مجله دانشکده بود که در برابر حرکت تجدد ادبی در تریز فعالیت داشتند و علاوه بر رهنمود دانشجویان به بازساخت و بررسی آثار گرانسنگ زبان فارسی از آغاز تادوره معاصر سعی تمام داشتند.

آشنایی استاد سعید نفیسی با زبانهای اروپایی و حوزه رُمان و رمان نویسی، آثار مستور او را از سادگی و روانی خاصی برخوردار کرده است؛ نوشته «اذان مغرب» که در کتاب فارسی و آیین نگارش سال دوم دبیرستان (به استثنای رشته ادبیات و علوم انسانی) درس ۷ آمده است؛ نمونه بارز نثر استاد است [دریای گهر. ج ۱. ص ۱۳۲] هر چند سالهایتمادی به ویژه اواخر زندگانی استاد مجال سرودن شعری برای ایشان باقی نگذاشته بود، اما آثار منظومی که از ایام جوانی استاد سعید نفیسی به یادگار مانده است، در نهایت سادگی و متأثر از اندیشه سادگی نوین بود. غزل زیر نمونه بارز این سخن است:

پیام

ای باد چو بگذری به گلزار
این نکته ز من بگو به دلدار
در یاد هنوز داری آ یا
روزی که گرفت جای گل، خار
من بودم و تو بطرف گلشن
غیر از من و تو نبود دیار
گفتی که خزان رسید آوخ
زین پس چکنم به حجره تار
گفتم که خزان عشق ما نیز
روزی به جهان شود بیدار
امروز که موقع جدایی است
زان گفته دلخراش یادار
کاندر پس خرمی غمی هست
وندر پس سور ماتمی هست

آشنایی استاد سعید نفیسی با زبانهای اروپایی و حوزه رُمان و رمان نویسی، آثار مستور او را از سادگی و روانی خاصی برخوردار کرده است.

که وزن و آهنگ غزل یادآور تأثیر شعر معروف شادروان علامه دهخدا (یاد آر ز شمع مرده یاد آر) است و شاید تحت تأثیر آن شعر سروده شده باشد.

ماتم فقدان استاد فرا رسید و در روز دوشنبه ۲۳ آبان ماه ۱۳۴۵ شمسی موافق غُره شعبان ۱۳۸۶ قمری در تهران وفات یافت و استاد جلال الدین همایی در تاریخ فوت او سرود:

چو شد سعید نفیسی برون ز دار حیات
ز جمع اهل ادب سرور و رئیسی رفت
(سنا) به سال وفاتش نوشت «ای بیداد
ز گنج علم و ادب گوهر نفیسی رفت»
متأسفانه در مصاحبه‌ای استاد سعید نفیسی را به برداشت کُتب خطی از کتابخانه مجلس و... متهم ساخته و نام بزرگان را بسزشتی برده بودند، گرچه این مقال را در آن باره دفاعی نیست اما به جرأت می‌توان گفت که اگر آن آثار با همت این بزرگ زنده نمی‌شد و امروز در دسترس مشتاقان قرار نمی‌گرفت، همانند سایر آثار خطی می‌بایست در آن آشفته بازار، اکنون در موزه‌های غربی آنها را جستجو می‌کردیم.
استاد سعید نفیسی به زبانهای انگلیسی، اسپانیولی، فرانسه، ایتالیایی، روسی و عربی تسلط داشت و از اعضای پیوسته فرهنگستان ایران بود.

تعدادی از آثار ایشان عبارتند از:

- ۱ - شاهکارهای نثر فارسی
 - ۲ - تاریخ اجتماعی ایران (۲ جلد)
 - ۳ - فرانسه به فارسی (لغت)
 - ۴ - تاریخ طاهریان
 - ۵ - پند نامه انوشیروان
 - ۶ - یزدگرد سوم
 - ۷ - آخرین یادگار نادر
 - ۸ - ماه نخبش
 - ۹ - آتش‌های نهفته
 - ۱۰ - نیمه راه بهشت
 - ۱۱ - زندگی و کار و هنر (ماکسیم گورکی)
 - ۱۲ - فرنگیس
 - ۱۳ - در مکتب استاد
 - ۱۴ - تاریخ بیهقی (تصحیح)
 - ۱۵ - دیوان خواجه کرمانی
 - ۱۶ - زندگی رودکی
 - ۱۷ - احوال و اشعار افضل الدین کرمانی
 - ۱۸ - شرح حال خیام
 - ۱۹ - شیخ زاهد گیلانی -
- با درود و بدرود تا باد و فصلی دیگر